AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LI, 2005
Studia linguistica et philologica in honorem Constantin Frâncu

Despre colocaţii

de
CECILIA CĂPĂŢÎNĂ

Words unravel their communicative force by way of the combinations between themselves. The lexico-graphic, syntactic, semantic and translation theories must benefit from the results of the study of colloqations. The research of their behaviour will lead to highlighting the typology of the lexico-semantic relationships and of the frequent combinative types, to establishing the colloquation principles and the colloquation mechanism.

1.1. În actul vorbirii, ne construim enunţurile în tipare învăţate şi îndelung exersate. Învăţăm şi aplicăm normele lingvistice în alcătuirea oricărui enunţ. În absenţa tiparelor, nu ne-am putea înţelege, nerecunoscînd nu cuvintele, ci, mai cu seamă, combinaţiile dintre ele. Aceste tipare ale propoziţiilor, ale frazelor, prin urmare, ale comunicării reprezintă instrumente ale vorbirii. Tiparul minimal al oricărei construcţii sintactice îl constituie *colocaţia.*

Cuvîntul *colocaţie* apare în *Dicţionarul universal al limbii române* al lui Lazăr Şăineanu cu o unică semnificaţie, aceea din limbajul juridic de 'clasare a creditorilor în ordinea în care trebuie plătiţi'. În acelaşi dicţionar, se mai menţionează existenţa variantei învechite *colocaţiune*, precum şi provenienţa cuvîntului din latină (*collocatio, -onis*), prin intermediul cuvîntului francez *collocation*. Deşi în latină şi în franceză sensul de bază al cuvîntului este acela de 'plasare a unei persoane sau a unui obiect în raport cu altele', echivalentul românesc *colocaţie* nu apare înregistrat cu această semnificaţie. În franceză există un omofon *colocation* (al lui *collocation*), cu semnificaţia de 'situaţie în care se află colocatarii'. Nici pentru această semnificaţie, româna nu are un corespondent. Cuvîntul românesc *colocatar* este un împrumut din franceză (*colocataire*, format în franceză din prefixul *co* + substantivul *locataire*, din care provine şi cuvîntul românesc *locatar*). Dicţionarele explicative româneşti înregistrează termenul *colocatar*, cu sensul de 'persoană care locuieşte în aceeaşi casă cu persoane străine de familia sa' (DEX, MDA, DLRM, NDN etc.).

Enciclopedia limbii române nu-l include în inventar, iar *Dicţionarul de ştiinţe ale limbii* (ediţia a II-a) îl defineşte drept 'concept care desemnează mai multe tipuri de relaţii sintagmatice, bazate pe interdependenţa dintre lexemele care tind să fie utilizate alături în aceleaşi contexte'. În continuare, se adaugă faptul că „nu s-a căzut de acord dacă aceste posibilităţi de colocaţie fac parte din sensul cuvintelor sau ţin numai de distribuţia lor. De exemplu, unul dintre sensurile cuvîntului *noapte* poate reprezenta o colocaţie faţă de *negru*. În cazul aceleiaşi colocaţii se stabilesc legături între sinonime, contrarii, cupluri complementare. Termenul este utilizat mai ales în semantica anglo-americană şi cu totul izolat în lingvistica românească" (DSL, *colocaţie*).

Există un singur dicţionar românesc de colocaţii: *Dicţionar englez – român de colocaţii verbale*, coordonatori: Hortensia Pârlog şi Maria Teleagă, apărut la Iaşi, Editura Polirom, 2000, care înregistrează combinaţiile verbului cu substantive sau adverbe în engleză şi corespondentele lor în română. Româna dispune, în momentul de faţă, de o foarte bună cercetare a diferitelor domenii lingvistice, mai puţin a domeniului combinaţiilor lexicale (în ciuda incontestabilului aport în domeniul frazeologic al lui Theodor Hristea, în

ciuda existenţei atît a unor studii monografice ale locuţiunilor, cît şi a dicţionarelor de expresii, cuvinte compuse şi locuţiuni).

1.2. În opinia noastră, *colocaţia* este o combinaţie lexico-semantică de două sau mai multe cuvinte, tipică unei anumite limbi şi care are un grad ridicat de frecvenţă în vorbire. Asocierea acestor cuvinte este cunoscută, obişnuită pentru vorbitorul nativ al unei anumite limbi, în timp ce pentru un vorbitor străin, combinaţia respectivă trebuie învăţată şi exersată. Combinarea cuvintelor trebuie să fie acceptată din punct de vedere morfolexical şi semantico-sintactic.

Din clasa colocaţiilor fac parte cele mai mici combinaţii de cuvinte (de pildă, aşa-numitele verbe prepoziţionale de tipul *a consta în* şi verbe conjuncţionale de tipul *zice că, afirmă că*), sintagmele nominale, verbale, adjectivale, adverbiale, interjecţionale (*manual de fizică, aşteaptă un răspuns, obişnuit cu greul, paralel cu drumul, vai de el*), cuvintele compuse (*Valea Oltului, binecuvîntează, social-democrat, niciodată*), expresiile (*apă de ploaie, am eu ac de cojocul lui, cît ai zice peşte*), locuţiunile (*bătaie de joc, a ţine minte, destupat la minte, pe nesimţite*), părţile de propoziţie cu elementele lor joncţionale (*din cauza căldurii/ mea, în ciuda insistenţelor/lor, în folosul societăţii/ său, în locul şefului/ său*), verbele „intranzitive" cu complementele lor interne (*a trăit o viaţă/ un trai/ o poveste de dragoste/ o tragedie*; *a cîntat cîntecul/ melodia/ romanţa*), elementele corelative din coordonare şi din subordonare (*atît…cît şi, nu numai…ci şi, fie…fie, nici…nici*; *de aceea…pentru că/ ca să, acolo…unde, atunci…cînd, aşa…cum, cu cît…cu atît, atît…încît*), propoziţiile (incidente ca: *zice el, după cum se zice/ se ştie*; principale din stilul ştiinţific ca: *Autorul articolului/ studiului/ lucrării afirmă/ susţine/ demonstrează/ arată/ constată/ subliniază/ contestă/ infirmă/ e de părere…că…*), formulele de salut (*bună ziua, la revedere*), clişeele, şabloanele etc. (*prin prezenta adevereşte că X…*; *subsemnatul, XY, salariat al …, vă rog să binevoiţi a-mi…*; *cu un număr de x voturi pentru, o abţinere şi nici un vot contra, X e declarat cîştigător…*).

Colocaţiile se clasifică în două serii: îmbinări fixe de cuvinte şi îmbinări libere de cuvinte. Din prima serie fac parte locuţiunile, cuvintele compuse, expresiile, clişeele lingvistice, proverbele, maximele etc., adică acele combinaţii în care cuvintele îşi pierd total sau parţial autonomia lexico-gramaticală sau care au reguli combinative neclare (cum e cazul combinaţiilor locuţionale). Din seria cealaltă fac parte combinaţiile sintactice în care cuvintele îşi păstrează autonomia lexico-gramaticală, se combină după anumite reguli sintactice, admit transformări morfosintactice, admit comutări cu termeni similari.

În colocaţiile libere, vorbitorii manifestă preferinţe combinative ale cuvintelor care par că „aşteaptă" combinarea în momentul vorbirii. Trebuie spus că cele mai multe cuvinte dobîndesc un anumit sens şi o anumită formă şi datorită termenilor colocanţi. De pildă, *a se preta* are sensul de *a consimţi să facă ceva incorect sau care este sub demnitatea sa*, numai dacă e combinat cu prepoziţia *la* (*se pretează la un comportament suburban*). În româna actuală a dobîndit un alt sens, acela de *a se potrivi, a fi bun la…*, dacă e urmat de prepoziţia *pentru* (*aceasta construcţie se pretează pentru un sediu de bancă*), de un infinitiv (*se pretează a fi interpretat*) sau de un nume în dativ (*se pretează interpretării*), dar şi de prepoziţia *la* (*materialul acesta se pretează la folosirea în industria…*).

Înveţi propria limbă şi alte limbi, înveţi limbaje profesionale, memorînd de fapt aceste combinaţii minimale care sînt colocaţiile, nu cuvinte separat. Stăpîneşti un limbaj specializat dacă ştii colocaţiile specifice acestuia (de pildă, *substantiv comun, substantiv propriu, substantiv compus, cazul nominativ, modul indicativ, timpul prezent, pronume*

demonstrativ, *pronume de politeţe*, *locuţiune verbală*, *adverb de mod*, *propoziţie principală*, *propoziţie incidentă* etc. sînt colocaţii specifice domeniului gramatical al limbii române). Pentru limbajele specializate, importanţa cunoaşterii colocaţiilor proprii domeniului respectiv e unanim recunoscută.

Necesitatea studierii colocaţiilor devine şi mai evidentă în procesul de învăţare a unei limbi străine. Nu e suficient, pentru a o vorbi corect, să cunoşti cuvinte din lexicul de bază şi reguli gramaticale, ci trebuie să înveţi combinaţiile uzuale proprii acelei limbi. Nu întotdeauna o asociere de cuvinte dintr-o limbă coincide cu asocierea aceloraşi cuvinte în altă limbă (de pildă, colocaţiei englezesti *to have a dance with* nu-i corespunde **a avea un dans cu*, ci colocaţia verbală *a dansa cu*). O bună traducere înseamnă şi a găsi cele mai bune echivalente ale colocaţiilor în limba-ţintă. Acestea nu vor putea fi găsite pentru română în absenţa unui dicţionar de colocaţii — bază a unor viitoare dicţionare multilingve de colocaţii. Inexistenţa unor modele universale de combinaţii ale cuvintelor, preferinţele, restrîngerile şi interdicţiile combinative proprii limbii române pledează pentru studierea colocaţiilor româneşti.

2. Româna actuală dispune atît de dicţionare ortografice, morfologice şi de punctuaţie, cît şi de programe de corectare automată: ortografică şi parţial morfologică. Nu dispune însă de un dicţionar de colocaţii şi nici de un program de corectare automată a colocaţiilor. Am proiectat realizarea unui e-dicţionar şi a unui e-corector doar pe un eşantion clar delimitat, şi anume cel al combinaţiilor frecvente ale verbelor cu formant reflexiv obligatoriu, de tipul *a se baza*, *a se preta*, *a se abţine*. Mai întîi vom crea o bancă de date care va cuprinde totalitatea combinaţiilor acestor verbe, bază a unui e-dicţionar şi a unui program de acceptare/ neacceptare a acestor colocaţii în diferite texte. Apoi, pe baze statistice, vom ierarhiza „preferinţele" combinatorii ale acestor verbe, selectînd astfel colocaţiile acestora.

Oricare autor de texte va putea beneficia de acest program, în sensul că va fi atenţionat în cazul utilizării unei combinaţii inexistente în limbă şi va putea alege, din e-dicţionar, o colocaţie mai mult sau mai puţin stereotipă. E-dicţionarul de colocaţii ale verbelor cu formant reflexiv obligatoriu va consta dintr-o listă a termenilor colocanţi cu fiecare verb din această clasă sintactică. Numai un astfel de dicţionar va putea să reflecte integral capacitatea combinatorie şi semantică a cuvintelor. Pe baza unui astfel de dicţionar, lingviştii vor putea lămuri nu numai aspecte legate de preferinţele combinative ale acestor verbe, ci şi aspecte semantice dependente de comportamentul verbal combinativ.

Deşi majoritatea dicţionarelor româneşti înregistrează colocaţii, în special pe cele fixe, deşi bazele unei teorii combinative a cuvintelor există în lingvistica românească, totuşi lipseşte preocuparea studierii combinaţiilor lexicale uzuale şi lipsesc, cu desăvîrşire, dicţionarele româneşti de colocaţii. Cuvintele îşi dezvăluie sensurile, prin urmare forţa de comunicare, doar prin intermediul combinaţiilor dintre ele. Teoriile lexicografice, sintactice, semantice şi ale traducerii trebuie să beneficieze de rezultatele studierii combinaţiilor lexicale uzuale. Cercetarea colocaţiilor va conduce la evidenţierea tipologiei relaţiilor lexico-sintactice şi a tipurilor combinative frecvente, la stabilirea principiilor colocării şi a mecanismului de colocare.

Bibliografie

Dicţionar Enciclopedic, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.
Dicţionar explicativ al limbii române, ediţia a II-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996.
Dicţionarul limbii române moderne, Editura Academiei, Bucureşti, 1958.
Dicţionar de ştiinţe ale limbii, Editura Nemira, Bucureşti, 2001.
Enciclopedia limbii române, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001.
Marcu, Florian, *Noul dicţionar de neologisme,* Editura Academiei, Bucureşti, 1997
Şăineanu, Lazăr, *Dicţionar universal al limbei române*, Bucureşti, 1929.